ISAJON SULTONNING “BOQIY DARBADAR” ROMANIDA INSON RUHIYATINING BADIIY TALQINI

Ibodullayeva Xusnida
To‘layeva Sevinch
Ismoilova Gulsanam
Yusubjanova Karimajon
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24372446

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining o‘ziga xos vakili Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanida inson ruhiyatining badiiy talqin etilishi tahlil qilinadi.*

Asarda insonning mavjudlik mohiyati, ruhiy izlanishlari, yolg‘izlik, begonalashuv, xotira, vaqt va ma’naviy mas’uliyat kabi masalalarning psixologik-falsafiy mazmuni yoritiladi.

Yozuvchining ramziy obrazlar, ko‘p qatlamli kompozitsiya, tarixiy va zamonaviy voqelikni uyg‘unlashtirish, shartli tasvir hamda falsafiy mushohada vositasida insonning ichki olamini ochish mahorati o‘rganiladi. Shuningdek, romanda individual shaxs va umuminsoniy ruhiyat munosabatining badiiy ifodalanish xususiyatlari tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: *Isajon Sulton, “Boqiy darbadar”, ruhiyat tasviri, badiiy psixologizm, individual shaxs, ekzistensializm, ramziylik, begonalashuv, ruhiy izlanish, mavjudlik, xotira, falsafiy tafakkur.*

Аннотация. *В статье анализируется художественная интерпретация человеческой психологии в романе современного узбекского писателя Исаджона Султона «Боқий дарбадар». Рассматриваются философско-психологические аспекты существования человека, духовных поисков, одиночества, отчуждения, памяти, времени и нравственной ответственности. Исследуются особенности использования символических образов, многослойной композиции, условного изображения и философских размышлений в раскрытии внутреннего мира человека.*

Ключевые слова: *Исаджон Султон, «Боқий дарбадар», изображение психологии, художественный психологизм, индивидуальная личность, экзистенциализм, символизм, отчуждение, духовные поиски.*

Abstract. *This article examines the artistic representation of human psychology in Isajon Sulton's novel Boqiy Darbadar. It explores the philosophical and psychological dimensions of human existence, spiritual searching, loneliness, alienation, memory, time, and moral responsibility. Particular attention is paid to the author's use of symbolic imagery, multilayered composition, conditional narration, and philosophical reflection in portraying the inner world of individuals.*

Keywords: *Isajon Sulton, Boqiy Darbadar, psychological representation, literary psychologism, individual personality, existentialism, symbolism, alienation, spiritual searching.*

Kirish

Badiiy adabiyotda inson ruhiyatini tasvirlash masalasi har bir davrning estetik qarashlari, falsafiy tafakkuri va ijtimoiy-ma’naviy ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi.

Insonni anglash, uning ichki olamidagi ziddiyatlarni, ruhiy izlanishlarini, hayot va o‘lim, mavjudlik va yo‘qlik haqidagi mushohadalarini badiiy ifodalash adabiyotning muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, zamonaviy adabiyotda qahramonning tashqi faoliyatidan ko‘ra, uning ichki dunyosi, ruhiy holati va borliq bilan munosabati kengroq badiiy tadqiq etilmoqda.

Zamonaviy o‘zbek nasrida ushbu yo‘nalishda o‘ziga xos izlanishlar olib borayotgan yozuvchilardan biri Isajon Sultondir. Adib asarlarida insonning ma’naviy olami, tarixiy xotira, milliy o‘zlik, zamon va makon munosabatlari, hayotning falsafiy mohiyati kabi masalalar o‘ziga xos badiiy shaklda talqin etiladi.

Yozuvchining “Boqiy darbadar” romani ana shunday falsafiy-psixologik xususiyatlarga ega asarlardan biridir. Roman insoniyatning tarixiy tajribasi, mavjudlik mohiyati, ruhiy izlanishlari va ma’naviy mas’uliyati bilan bog‘liq murakkab masalalarni badiiy mushohada obyekti sifatida qamrab oladi.

Asarda ruhiyat tasviri an’anaviy nasrga xos bo‘lgan bevosita psixologik tavsif bilangina cheklanmaydi. Insonning ichki olami ramziy obrazlar, tarixiy voqealar, falsafiy mushohadalar va ko‘p qatlamli badiiy tasvir orqali ochiladi. Shu jihatdan roman poetikasida psixologik va falsafiy tasvirning o‘zaro uyg‘unlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Inson ruhiyati va mavjudlik muammosining badiiy talqini

“Boqiy darbadar” romanida inson ruhiyatini belgilovchi asosiy masalalardan biri mavjudlik mohiyatini anglashga intilishdir. Insonning dunyoga kelishi, yashashi, hayot mazmunini izlashi va o‘zidan keyingi avlodlar taqdiriga daxldorligi asarning falsafiy qatlamini shakllantiradi.

Roman nomidagi “boqiy darbadar” birikmasi ham ramziy-falsafiy mazmun kasb etadi.

Darbadarlik tushunchasi oddiy makoniy ko‘chish yoki muayyan manzilsizlikni anglatish bilan cheklanmaydi. U insonning o‘zligini izlash, ruhiy beqarorlik, ma’naviy tayanchga ehtiyoj va mavjudlik mohiyatini anglash jarayonlari bilan bog‘liq holda talqin qilinishi mumkin.

Bu jihatdan darbadarlik insoniyatning azaliy ruhiy holatini ifodalovchi badiiy timsol darajasiga ko‘tariladi. Inson doimo o‘zining kimligi, qayerdan kelgani, qayerga borishi va hayotining mazmuni nimadan iborat ekanligi haqida o‘ylaydi. Ana shu savollar uning ichki dunyosida ruhiy izlanishlarni yuzaga keltiradi.

Yozuvchi inson ruhiyatini alohida bir qahramonning individual kechinmalari doirasida emas, balki insoniyatning umumiy tarixiy va ma’naviy tajribasi bilan bog‘liq holda tasvirlaydi.

Natijada individual ruhiyat umuminsoniy mazmun kasb etadi.

Romandagi falsafiy mushohadalar insonning o‘z mavjudligini anglashga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi. Bunday tasvir usuli o‘quvchini tayyor xulosalarni qabul qilishga emas, balki hayot mazmuni va insoniy mas’uliyat haqida mustaqil fikrlashga undaydi.

Ruhiy darbadarlik va insonning o‘zligini izlashi

Asar poetikasida darbadarlik tushunchasining ruhiy-falsafiy mazmuni alohida ahamiyatga ega. Insonning darbadarligi faqat tashqi olamdagi harakatlar bilan belgilanmaydi. Ba’zan shaxs o‘z uyida, oilasi yoki jamiyati orasida yashayotgan bo‘lsa-da, ichki dunyosida yolg‘izlik va begonalik hissini boshdan kechirishi mumkin.

Bunday holat adabiyotshunoslikda begonalashuv tushunchasi bilan izohlanadi.

Begonalashuv insonning o‘zligi, jamiyat, atrof-muhit va ma’naviy qadriyatlar bilan munosabatidagi uzilishlarni anglatadi.

“Boqiy darbadar” romanida darbadarlik timsolini aynan shu nuqtayi nazardan talqin etish mumkin. Insonning ruhiy izlanishi, mavjudlik mohiyatini anglashga intilishi va o‘zining borliqdagi o‘rnini aniqlashga bo‘lgan ehtiyoji asarning falsafiy mazmunini chuqurlashtiradi.

Yozuvchi insonni faqat muayyan tarixiy davr yoki ijtimoiy muhit bilan chegaralangan mavjudot sifatida emas, balki o‘zining ma’naviy ildizlarini izlaydigan, hayotiy tajribalar orqali o‘zligini anglashga intiladigan murakkab shaxs sifatida tasvirlaydi.

Bu jihatdan romandagi ruhiy darbadarlik insonning ma’naviy kamolot sari intilishi bilan ham bog‘liq. Chunki o‘zligini izlash jarayoni ko‘pincha ichki savollar, ikkilanishlar, iztiroblar va ruhiy mushohadalar orqali kechadi.

Vaqt, tarixiy xotira va inson ruhiyati

Romanning muhim badiiy xususiyatlaridan biri vaqt va tarixiy xotira masalalarining ruhiyat tasviri bilan uzviy bog‘liqligidir. Yozuvchi inson hayotini faqat bugungi kun bilan cheklamaydi, balki uni tarixiy jarayonlar va avlodlar davomiyligi bilan bog‘liq holda talqin etadi.

Tarixiy xotira insonning individual va jamoaviy ruhiyatini shakllantiruvchi muhim omildir.

Inson o‘zligini anglashda nafaqat shaxsiy tajribasiga, balki ajdodlar xotirasi, tarixiy voqealar va milliy ma’naviy merosga ham tayanadi.

“Boqiy darbadar” romanida tarixiy qatlamlarning badiiy ifodasi insoniyatning o‘tmishi va buguni o‘rtasidagi munosabatlarni anglashga xizmat qiladi. Turli davrlar va voqeliklarning o‘zaro aloqadorligi orqali inson tabiatidagi o‘zgarmas xususiyatlar, ma’naviy ehtiyojlar va ruhiy izlanishlar namoyon bo‘ladi.

Bu o‘rinda vaqt oddiy xronologik birlik emas, balki inson ruhiyatini, xotirasini va ma’naviy tajribasini shakllantiruvchi falsafiy kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi.

Yozuvchining tarixiy va zamonaviy voqelikni o‘zaro uyg‘unlashtirishi insoniyat taqdiriga kengroq nazar tashlash imkonini beradi. Natijada alohida shaxsning kechinmalari umuminsoniy muammolar bilan bog‘lanadi.

Ramziylik va shartli tasvirning psixologik vazifasi

Isajon Sulton ijodining muhim xususiyatlaridan biri ramziy tasvir va falsafiy shartlilikdan samarali foydalanishidir. “Boqiy darbadar” romanida ham ruhiyatni bevosita bayon qilishdan ko‘ra, ramziy obrazlar va badiiy vaziyatlar orqali ifodalash tamoyili muhim o‘rin tutadi.

Ramz badiiy adabiyotda ko‘p qatlamli ma’no ifodalash imkonini beruvchi vositadir. U muayyan predmet, hodisa yoki obrazning bevosita mazmunidan tashqari, kengroq falsafiy va ruhiy ma’nolarni ham anglatadi.

Romanning nomidagi darbadarlik timsoli ham ana shunday ko‘p ma’noli badiiy ifoda sifatida qaralishi mumkin. U insonning makoniy harakati bilan birga ruhiy izlanishi, o‘zligini qidirishi va ma’naviy tayanchga intilishini anglatadi.

Yozuvchi ramziy tasvir orqali o‘quvchiga tayyor psixologik xulosalarni bermaydi.

Aksincha, badiiy obrazlarning ichki ma’nosini anglash jarayonini o‘quvchining tafakkuriga havola qiladi. Bu esa asarning estetik ta’sirchanligini oshiradi.

Shartli tasvir vositasida real hayot hodisalari kengroq falsafiy mazmun kasb etadi. Natijada roman voqealari muayyan tarixiy yoki ijtimoiy sharoit doirasidan chiqib, insoniyatning umumiy ruhiy tajribasini ifodalash darajasiga ko‘tariladi.

Ekzistensial tafakkur va insonning ma’naviy mas’uliyati

“Boqiy darbadar” romanining ruhiy-falsafiy mazmunini o‘rganishda ekzistensial tafakkur bilan bog‘liq jihatlar ham alohida e’tiborga loyiq. Ekzistensializm insonning mavjudligi, erkinligi, tanlovi, yolg‘izligi va ma’naviy mas’uliyati masalalarini markazga qo‘yadi.

Yevropa adabiyotida Alber Kamyu, Jan-Pol Sartr va Frans Kafka ijodida insonning mavjudlik mohiyatini anglashga intilishi, hayot mazmunini izlash jarayoni va begonalashuv muammolari keng talqin etilgan.

Isajon Sulton romanida ham insonning borliqdagi o‘rni, hayotiy maqsadi va ma’naviy mas’uliyati bilan bog‘liq savollar muhim o‘rin tutadi. Biroq bu xususiyatlarni muayyan falsafiy oqimning bevosita ta’siri sifatida emas, balki umuminsoniy badiiy-falsafiy mushtaraklik doirasida baholash maqsadga muvofiq.

Asarda insonning mavjudligi faqat biologik yashash jarayoni bilan cheklanmaydi. Uning ma’naviy qiyofasi, tarixiy xotirasi, axloqiy qarashlari va o‘zidan keyingi avlodlar oldidagi mas’uliyati ham mavjudlik mohiyatini belgilovchi omillar sifatida talqin etiladi.

Bu jihatdan yozuvchi insonning ruhiy olamini individual kechinmalar bilan birga ma’naviy javobgarlik va umuminsoniy qadriyatlar doirasida tasvirlaydi.

Romanda badiiy psixologizmning o‘ziga xosligi

An’anaviy psixologik nasrda qahramonning ruhiy holati ko‘pincha ichki monolog, psixologik portret, dialog va bevosita muallif tavsifi orqali ochiladi. Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanida esa psixologik tasvir kengroq falsafiy va ramziy qatlamlar bilan uyg‘unlashadi.

Asarda inson ruhiyati quyidagi badiiy vositalar orqali namoyon bo‘ladi: ramziy obrazlar, tarixiy xotira, falsafiy mushohada, vaqt va makonning shartli talqini, ko‘p qatlamli kompozitsiya hamda voqelikning turli darajalarini o‘zaro bog‘lash.

Bunday tasvir usuli psixologik tahlilning an’anaviy shakllaridan farq qiladi. Chunki yozuvchi insonning ruhiy holatini faqat uning individual xatti-harakatlari orqali emas, balki tarix, jamiyat, borliq va insoniyat taqdiri bilan bog‘liq holda yoritadi.

Shu sababli romandagi badiiy psixologizmni falsafiy-psixologik tasvir sifatida baholash mumkin. Unda individual shaxs ruhiyati umuminsoniy muammolar bilan uyg‘unlashadi.

Xulosa

Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romani zamonaviy o‘zbek nasrida inson ruhiyatini falsafiy va ramziy tasvirlashning o‘ziga xos namunalaridan biridir. Asarda insonning mavjudlik mohiyatini anglashga intilishi, ruhiy darbadarligi, yolg‘izlik, begonalashuv, tarixiy xotira va ma’naviy mas’uliyat kabi masalalar badiiy mushohada asosida yoritilgan.

Roman tahlili quyidagi ilmiy xulosalarni chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, asarda inson ruhiyati individual kechinmalar doirasidan kengroq miqyosda, umuminsoniy ma’naviy izlanishlar bilan bog‘liq holda tasvirlangan.

Ikkinchidan, darbadarlik timsoli insonning o‘zligini izlash, ma’naviy tayanchga ehtiyoj va mavjudlik mohiyatini anglash jarayonlarini ifodalovchi ramziy mazmun kasb etadi.

Uchinchidan, tarixiy xotira va vaqt munosabatlari insonning individual hamda jamoaviy ruhiyatini ochishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchidan, yozuvchi ramziylik, shartli tasvir, falsafiy mushohada va ko‘p qatlamli kompozitsiya orqali badiiy psixologizmning imkoniyatlarini kengaytiradi.

Beshinchidan, romanda ekzistensial mazmundagi masalalar insonning mavjudligi, ma’naviy tanlovi va mas’uliyati bilan bog‘liq holda talqin qilinadi.

Umuman olganda, “Boqiy darbadar” romanida ruhiyat tasviri insonning o‘zligini anglash, tarixiy xotiraga munosabat, ma’naviy izlanish va borliq mohiyatini tushunishga bo‘lgan ehtiyoji bilan chambarchas bog‘liq. Isajon Sulton ushbu asari orqali zamonaviy o‘zbek nasrida inson ruhiyatini tasvirlashning falsafiy-ramziy imkoniyatlarini namoyon etadi. Roman individual shaxsning ichki olamini umuminsoniy qadriyatlar va tarixiy tafakkur bilan uyg‘unlikda tadqiq etish jihatidan alohida ilmiy-estetik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sulton, I. Boqiy darbadar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
2. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Umurov, H. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2002.
4. Bakhtin, M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. – Austin: University of Texas Press, 1981.
5. Eagleton, T. Literary Theory: An Introduction. – Oxford: Blackwell, 1996.
6. Camus, A. The Myth of Sisyphus. – London: Penguin Books.
7. Sartre, J.-P. Existentialism Is a Humanism. – New Haven: Yale University Press.
8. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. – New York: Harcourt, Brace and Company.